

Dragan Babić

GDE JE DOBRO, TAMO JE DOMOVINA

(Dejan Tiago Stanković: *Odakle sam bila, više nisam i druge lisabonske priče*, Geopoetika, Beograd, 2011)

Pretvarati se da si neko ko nisi i živeti život koji nije tvoj neizdrživa je muka i sramota sa kojom se teško miri.

„Prozori Alfame“

Velelepan je Lisabon. Već dugo vremena ovo je jedna od najbogatijih luka Evrope, prestonica imperije gde sunce ne zalazi. Neizmerno je bogatstvo lisabonsko, kao što je neizmerna i njegova beda.

„Greh i kazna“

Prve informacije koje čitaoci saznaju o ovoj zbirci sa njenih korica jesu da je autor Beograđanin koji živi u Lisabonu, da prevodi Saramaga i Andrića, te da su pred njegovom prvom knjigom. Iz toga je jasno da ovom posredniku između dve književnosti figura prevodioca dozvoljava da deluje iz drugog plana, nenametljivo, a ipak приметно. Ali kako činjenica da je on emigrant u Portugalu utiče na njegovu zbirku priča *Odakle sam bila, više nisam i druge lisabonske priče*?

Čitaoci se pre priča, a imajući u vidu upravo navedene dve strane autorove ličnosti, susreću sa napomenom da su šest od dvadeset celina ovog izdanja zapravo priče originalno napisane na portugalskom jeziku, pa onda prevedene na srpski. Stanković, dakle, uspešno koristi oba, ali i pokreće veliku temu sukoba kulture i jezika kod emigranta. Noseći svoju tradiciju, govor, običaje i identitet iz matice, iseljenici dolaze do kulturoloških sukoba koji ih određuju: tim borbama se definiše nova individua koja može da bude ili potpuno adaptirana u stranu sredinu, ili jednako posvećena domovini za kojom čezne, ili, najčešće, u nekom čudnom limbu između ustaljenih stavova i novonastale situacije. Zbog toga su emigranti obično osuđeni na izolaciju i život u određenim krugovima. Stankovićevi junaci su, međutim, retko takvi. Jugoslovenski i drugi emigranti pripovedaju skoro svaku priču zbirke, a one blisko prate njihove živote, posmatraju ih i porede sa okolinom. Ti iseljenici nisu beznadežno nesrećni u Lisabonu, već često puni optimizma koji crpu iz tog grada i žele za boljim životom. Oni obavljaju različite poslove kojima autor potvrđuje da nisu ograničeni na isključivo jednu profesiju u kojoj bi bili sluge ili građani drugog reda: jesu čistači, prodavci, kafedžije, ali i sudski tumači, advokati, umetnici itd. Neki od njih su se toliko adaptirali u Portugalu da čitaoci katkad teško otkriju odakle su zapravo – autor informacije o poreklu iznosi suptilnim, jedva приметnim detaljima o nekom karakterističnom običaju iz domovine, izreci i slučajno ubačenom rečju njihovog maternjeg jezika ili gradom za kojim čeznu. Ipak, oni uvek jesu negde „između“, uvek pate, što za domovinom,

što za ljubavlju koja se nekad ostvaruje („Prilozi studiji o kultu svetaca I“), a nekad ne („Ma nije blam, šta ti je“). Čitaoci dobijaju porodične priče iz života kako mladih (slaganje i sukob prve i druge generacije emigranata), tako i starih iseljenika. Uz to upoznaju i stariji narod Portugala koji priča priče, poznaje anegdote, podučava i decu oko sebe i čitaoce, te su kao čuvari lokalne tradicije izvor tema za pripovedanje (u, recimo, pričama „Prozori Alfame“, „Oproštajna pesma“ i „Jedno pivo napola“), ali i sa njegovim življim, mlađim pripadnicima. Junaci variraju, te su tako u zbirci susreću kraljevi Portugala i njihove porodice („Jedan dan u životu kralja-piljara“ i „Tihi ljudi“) i istorijske ličnosti („Nula-Nula-Sedam u Tužnom raju“) i običan svet (jedan od upečatljivih i efektivnih sažetih opisa pojedinca se možda može naći u priči „Nebo nad našom ulicom“: „Niz ulicu se spušta dvadesetosmica, poslednja današnja. U njoj sedi samo jedan čovek: sedi uz prozor, kiseo i usamljen, kao poslednji krstavac u tegli“). Vreme odigravanja radnje ahronično skače i varira između 1515, 1908, 1755. i 1941. godine u, na primer, četiri susedne priče, a upravo poslednja od njih, „Nula-Nula-Sedam u Tužnom raju“, jeste zanimljiv eksperiment i jedan od najsvetlijih momenata zbirke *Odakle sam bila, više nisam i druge lisabonske priče*. Ona je, naime, primer historiografske metafikcije u kojoj autor opisuje susrete Dušana Popova sa Ijanom Flemingom, Zazom Gabor, Antoanom de Sent-Egziperijem i Milošem Crnjanskim tokom Drugog svetskog rata i objašnjava nastanak Džejmsa Bonda idejom da je ovaj junak „rođen“ baš u Portugalu, skoro jedinoj tački okupirane Evrope koju je rat zaobišao, i da ga je Fleming zasnovao upravo na Popovu.

Iako ponekad deluje anahrono, mešanje junaka prošlih vekova i modernih vremena povezuje dva lica portugalske prestonice: imperijalističku prošlost i ne uvek svetlu sadašnjost. Oslanjajući se na snažne ispovesti junaka, Stanković opisuje grad u kojem žive i on i oni. Lisabon je za njega verovatno nešto nalik onome što je London bio Pekiću ili Berlin (kasnije Francuska, Amerika, Švajcarska – sve zemlje, gradovi i hoteli van i nakon Rusije) Nabokovu, dakle, između „kuće“ i „tuđine“. Česti detaljni opisi grada se ipak ne svode na glorifikovanje, već ubedljivost kojom on uspeva da grad približi i onima koji ga nikad nisu posetili („S visine Lisabon izgleda kao da ga je priroda sama napravila. Kao da su krovovi izrasli iz zemlje i pokrili je kao mahovina. Ima ih ravnih, kosih, špicastih i izlomljenih, pravilnih i još više nepravilnih. Fragmentarni krovovi stare varoši, novi i derutni, gusto su zbijeni i naslanjaju se jedni na druge kao crepani bogalji. Pomisliš: kada bi se jedna ćeramida izvadila iz mozaika, ostali bi izgubili ravnotežu i urušili se. Sasvim neosnovana bojazan. Takav kakav je, Lisabon traje vekovima“). Grad je, očigledno, okruženje priča, njihove kuliše, i neka sila koja oblikuje ljude, bili oni starosedeoci ili doseljenici. Ta fiksna tačka može da navede na dalje razmišljanje da ovo delo, žanrovski gledano, jeste skup zasebnih priča, ali se na mnogo načina može povezati, toliko da prelazi iz obične zbirke u tzv. *short story cycle* – znatno koherentniji skup u kojem čitaoci sami povezuju celinu. Elementi koji se pojavljuju u više priča i to omogućavaju su: grad, atmosfera, razvoj određenih tema (kolonijalni problemi, rodni identiteti, shvatanje religije, emigracija, početak novog života, samohrano roditeljstvo i dr.), junaci (na primer, Ljubov u „Gde prođe Ljubov, tu s poda mož' da jedeš“, „Ausländer raus!“ i „Miš zvani Života“ i Bezdomi u „Nebo nad našom ulicom“ i „Miš zvani Života“), lajt-motivi koji se pojavljuju iz priče u priču (sporedni junak priče „Prozori Alfame“ je i protagonist sledeće, „Jedan dan u životu kralja-piljara“, koja se završava

idejom o borbi nosoroga i slona – a pomenom tog prizora počinje naredna priča, „Tihi ljudi“, u kojoj se usputno spominje Veliki zemljotres detaljno prikazan u priči koja sledi, „Greh i kazna“) i, konačno, veza prološke i epiloške celine (obe okvirne priče pripovedaju o većitim emigrantima i nomadima bez zemlje i domovine: prva o Jevrejima, poslednja o Romima).

Stanković podnaslovima nekih priča postavlja njihovo žanrovsko određenje i čitaocima predaje smernice i zanimljiva uputstva za čitanje. Ukoliko se one prate, dolazi se do dvostrukog užitka otkrivanja primarnog i sekundarnog teksta – onog koji je žanrovski određen u podnaslovu. Tim postupkom priče postaju nešto drugo, a čitaju se, i zamišljaju, kao „kratkometražni igrani film“, „embrion romana“, „crtani film“ ili „komedija u dva čina“. Ovaj poslednji, dramski iskorak je prisutan u nekoliko celina koje su potpuno ili delimično napisane u formi drame, nalik, recimo, odličnim pričama Ernesta Hemingveja „Danas je petak“ ili „Komarci“ Srđana Srdića, a u jednoj od njih, „Prilozi studiji o kultu svetaca I“ je uključen i poseban deo, *dramatis personae*, tj. navođenje lica i komentara koji čitaoca upućuju u postavku priče. Prisutno, ali ne uvek preterano jasno iskazano, autobiografsko uplitanje možda može da se nagovesti u nekim pričama (posebno u „A u priči moskovski suton“ u kojoj Stanković navodi citat iz Čehovljeve priče „Tuga“ i kao da poredi dve vrste sete – onu za mrtvim sinom i onu za roditeljima i domovinom) koje govore o snalaženju u novoj sredini, odnosu sa drugim emigrantima i portugalskim stanovništvom, i o povratku u domovinu i poseti roditeljima. Sa druge strane, opisi nekih junaka i predela su jednako ostvarivi i u Beogradu i u Lisabonu, a oni govore o osećanjima prema gradu ili ljudima koji ga naseljavaju. Jedan od tih primera se nalazi u prvoj priči, „Prozori Alfame“, prilikom opisa starijih žena iz tog grada koje, namerno ili ne, neodoljivo podsećaju na svoje vršnjakinje iz autorove domovine: „Babe lep pogled na reku slabo zanima. Više vole da znaju šta se radi po komšiluku, da nadziru ko prolazi ulicom i šta se događa dole na kaldrmi ispod veša što se suši po konopcima. Zbog toga prozori sa strateški povoljnijim položajem ovde služe kao osmatračnice: starija osoba se nalakti na okvir, pa nepomična, kao uljani portret izložen na fasadi, čuti i kibicuje.“ Ovakvi pasaži dovode do univerzalnosti priča i mogućnost odigravanja radnje nekih delova zbirke ne samo u Portugalu ili Srbiji, već i na drugim lokacijama.

Autor u maniru istinskog poštovaoca kratke priče istražuje fragmente života junaka, isečke iz njihovih biografija i delove svakodnevice koji ih menjaju i stoga junaci čine ove lisabonske priče zanimljivim, ostvarivim i ubedljivim. Uz to, on postmoderno preispituje granice žanra i forme, ali oblikuje svoju istoriju, iskustva ljudi sličnih sebi i one priče koje su ga u Lisabonu „dočekale“ kao deo postojeće tradicije. Ove teme nisu retke u savremenoj svetskoj književnosti, već ih, štaviše, sve veći broj autora istražuje usled povećanih migrativnih tendencija poslednjih decenija. Emigracija kao pojava svakako nije strana ni u srpskoj književnosti (dovoljno je setiti se Pekića i Crnjanskog ili Albaharija i Tasića, između ostalih), a kvalitet rezultata koje ona donosi su katkad zapanjujući uzimajući u obzir okolnosti pod kojima su određeni autori postali tuđini. No, šta god da je Dejana Tiaga Stankovića navelo na emigraciju, jasno je da je zbirka *Odakle sam bila, više nisam i druge lisabonske priče* vrlo zanimljiv produkt tog poteza i da je kao takva mogla nastati oblikovana jedino iseljeništvom i jedino Portugalom.